

Co je multikulturalismus?

(Ukázka z článku Kymlicka, Will: The Rise and Fall on Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies. In: Vertovec, Steven – Wessendorf, Susanne (edd.): The Multicultural Backlash: European Discourses, Policies and Practices. London – New York 2010, s. 32–49, zde 33–39.)

Většina postmultikulturalistické literatury popisuje multikulturalismus jako pohodovou oslavu etnicko-kulturní odlišnosti a vede občany k tomu, aby uznali a osvojili si tu paletu zvyků, tradic, hudby a kuchyně, která existuje v kulturách s několika etnickými skupinami. Alibhai-Brown to nazývá britským multikulturním modelem „3S“ – sáří, samosy a ocelové bubny (saris, samosas, steel drums). Multikulturalismus se zaměřuje na tyto všeobecně známé kulturní znaky etnických skupin – oblečení, jídlo a hudba – a nakládá s nimi jako s autentickou kulturní praxí, která má být členy tohoto etnika udržována a ostatními bez nebezpečí přijímána jako kulturní podívaná. Takto to učí v multikulturních školách osnovy, takto je multikulturalismus představován na festivalech a prezentován v médiích a muzeích atd.

Podle mého názoru, jak ještě vysvětlím později, je to pouhou karikaturou multikulturalismu. Je to však velmi vlivná karikatura a jako taková se stala středem zájmu mnoha kritiků. Tady je výčet těch nejčastějších kritiků:

- Tento pohled naprosto ignoruje témata ekonomické a politické nerovnosti. I kdyby se všem Britům líbila hudba jamajských ocelových bubnů a chutnala indická samosa, samo o sobě by nám to neřeklo vůbec nic o opravdových problémech, kterým čelí karibská nebo jihoasijská komunita v Británii – problémy s nezaměstnaností, nedostatečnou vzdělaností, rezidenční segregací, nedostatečnou znalostí anglického jazyka a politickým přehlížením. Tato ekonomická a politická témata nemůžeme vyřešit pouhou oslavou kulturních odlišností.
- Při vší úctě k oprávněné snaze o propagaci lepšího porozumění kulturním rozdílům, toto zaměření se na oslavu jednotlivých, takzvaně „autentických“ kulturních praxí, které jsou „unikátní“ pro každou skupinu, může být teoreticky nebezpečné a zavádějící. Zprv, ne všechny zvyky, které určitá skupina tradičně provozuje, stojí za to, aby byly udržovány, nebo dokonce právně tolerovány, jako například nucené sňatky. Obecný trend, který se snaží vyhnout tomuto riziku, si tedy vybírá bezpečné a neškodné tradice, na které se soustředí – jako kuchyně a hudba, tradice, ze kterých mohou mít požitky také ostatní členové společnosti.

Avšak tomuto trendu naopak hrozí riziko trivializace nebo také disneyfikace kulturních odlišností, neboť ignoruje opravdové problémy vznikající z odlišnosti kulturních hodnot a náboženských doktrín.

- Zadruhé, multikulturní model „3S“ může podporovat představu, že tyto skupiny jsou hermeticky uzavřené a statické a každá opakuje své vlastní výrazně odlišné a autentické tradice. Multikulturalismus hodlal podporovat lidi v tom, aby své odlišné zvyky sdíleli s ostatními, ale právě samotný předpoklad, že každá skupina má své vlastní odlišné zvyky, nedbá na procesy kulturní adaptace, propojování a směšování a zastírá vznikající shodné rysy. Tím také potenciálně utužuje vnímání menšin jako těch věčně „jiných“.
- Zatřetí může tento model nakonec posílit nerovnost a kulturní omezování uvnitř menšinových skupin. Při rozhodování, které tradice jsou „autentické“ a jak je interpretovat a představovat, se státy obvykle radí s tradičními představiteli z každé skupiny – většinou staršími muži – ale nezajímají se o to, jestli a jak tyto tradice (a samotní představitelé) odolávají vnitřním reformátorům, kteří mají odlišné názory na to, jak by se měl chovat, řekněme, „dobrý muslim“. Lidé se potom mohou cítit uvěznění v „kulturních scénářích“, které ale nemohou zpochybnit a proti kterým nemohou nic namítnout.

Postmultikulturalisté tvrdí, že postupné rozpoznávání těchto nedostatků vysvětluje ústup od multikulturalismu. Také tvrdí, že hledání nových postmultikulturalistických modelů občanství zdůrazňuje prioritu politické spoluúčasti a ekonomických možností spíše než symbolickou politiku kulturního uznání, prioritu lidských práv a svobody jednotlivce spíše než respekt vůči kulturním tradicím, prioritu vytváření všezahrnující společné národní identity spíše než uznávání kulturních identit předků a prioritu kulturních změn a prolínání spíše než realizaci statických kulturních odlišností.

Pokud byl tedy multikulturalismus založen na oslavování kulturních odlišností ve formě jednotlivých lidových tradic, potom by tedy postmultikulturalistická kritika byla oprávněná. Podle mého názoru je to však jen karikatura multikulturalistické reality, která se v západních demokraciích vyvinula za posledních 40 let a která odvádí naši pozornost od skutečných témat, jež musíme řešit.

Nemohu zde přednést celou historii multikulturalismu, ale přesto si myslím, že je důležité ho zasadit do historického kontextu. V určitém slova smyslu je multikulturalismus stejně starý jako lidstvo samo – odlišné kultury si vždy nacházely cestu jak žít vedle sebe a ohledy na odlišné způsoby života byly běžnou součástí mnoha historických říší, jako například

Otomanské říše. Ale ten typ multikulturalismu, který zažil svůj „vzestup a pád“, je mnohem specifičtější historickým fenoménem, který se poprvé objevuje v západních demokraciích na konci šedesátých let 20. století. Tato datace je důležitá, protože nám pomůže zasadit multikulturalismus do kontextu širších společenských změn poválečné éry.

Přesněji řečeno, multikulturalismus můžeme vnímat jako součást rozsáhlejší „revoluce za lidská práva“ ve vztahu k etnickým a rasovým odlišnostem. Před druhou světovou válkou byla na Západě etnicko-kulturní a náboženská odlišnost provázána úzkoprými a nedemokratickými vztahy – včetně vztahů mezi poraženými a dobyvateli, kolonizátory a kolonizovanými, normalizovanými a úchylnými, ortodoxním a kacířským, civilizovaným a primitivním, spojencem a nepřítelem. Tyto vztahy založené na hierarchii byly odůvodňovány rasistickými ideologiemi, které nepokrytě hlásaly nadřazenost některých lidí a kultur a jejich právo vládnout ostatním. Tyto ideologie západní svět nadšeně přijímal a vytvořil nejen základy pro domácí zákony (např. rasově předpojaté imigrační strategie a politika udělování občanství), ale také pro zahraniční politiku (např. vztahy se zámořskými koloniemi).

Avšak po druhé světové válce se svět obrátil proti Hitlerově fanatickému a vražednému využití těchto ideologií a OSN je rázně zavrhl ve prospěch nové ideologie rovnosti ras a lidí. A tato nová myšlenka lidské rovnosti vyvolala sérii politických hnutí, která zamýšlela oponovat přetrvávající přítomnosti a vytrvalým dopadům starých hierarchií. Rozlišujeme tři „vlny“ takovýchto hnutí: a) boj za dekolonizaci, soustředěný do let 1947 až 1965; b) boj proti rasové segregaci a diskriminaci, který byl podnícen a inspirován hnutím za občanská práva afrických Američanů v letech 1955 až 1965; c) boj za multikulturalismus a práva menšin, který se vyvinul koncem šedesátých let 20. století.

Všechna tato hnutí čerpají z revoluce za lidská práva a z její zakládací ideologie rovnosti ras a lidí, aby zpochybnila odkazy dřívějších etnických a rasových hierarchií. Revoluce za lidská práva zde vlastně hraje dvojí roli: je nejen inspirací pro boj, ale také vytváří zábrany a poskytuje přípustné cíle a způsoby tohoto boje. Vzhledem k tomu, že historicky vyřazované nebo stigmatizované skupiny bojují proti dřívějším hierarchiím ve jménu rovnosti, musí se také samy vzdát svých vlastních tradic, které vyřazují nebo utlačují, řekněme, ženy, homosexuály, lidi smíšeného původu, náboženské odpůrce apod. Struktura lidských práv, stejně jako liberálně demokratické zřízení v obecnější rovině, poskytuje jednotící rámec pro diskuse a jednání o těchto bojích.

Všechna tato hnutí tudíž mohou přispívat k procesu demokratického „zobčanštění“, tzn. změnit dřívější výčet hierarchických vztahů ve vztahy liberálně-demokratického občanství.

A to nejen v oblasti vertikálních vztahů mezi členy menšin a státem, ale také v oblasti horizontálních vztahů mezi jednotlivými členy různých skupin. V minulosti se často předpokládalo, že jediným způsobem, jak se zapojit do tohoto procesu „zobčanštění“, je zavést jednotný model občanství pro všechny jednotlivce. Avšak myšlenky a strategie multikulturalismu, které se objevily v šedesátých letech 20. století, vycházejí z předpokladu, že tato spletitá historie nevyhnutelně a náležitě vyvolává odlišné etnicko-politické požadavky pro každou skupinu. Klíč k zobčanštění neleží v potlačování těchto odlišných požadavků, ale v jejich přefiltrování a zasazení do rámce lidských práv, občanských svobod a demokratické zodpovědnosti. A přesně to jsou cíle, které si multikulturní hnutí dala.

Přesný charakter výsledných multikulturních reforem se pro každou skupinu liší, stejně jako se liší historický vývoj, kterým každá z nich prošla. Všechny vychází z antidiskriminačního principu, který položil základy druhé vlny, ale jdou ještě dále a zpochybňují i další formy vyčlenění a stigmatizace. Otevřené, státem placené projevy diskriminace etnických, rasových a náboženských menšin z velké části ustaly ve většině západních zemí v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století pod vlivem druhé vlny bojů za lidská práva. Přesto známky etnické a rasové hierarchie přetrvávají a v mnoha společnostech jsou i nadále naprosto zjevné, ať už se jedná o ekonomickou nerovnost, nedostatečné politické zastoupení, společenskou stigmatizaci nebo kulturní bezvýznamnost. K překonání těchto přetrvávajících nerovností byly vytvořeny různé formy multikulturalismu.

Můžeme rozlišit více méně tři podoby multikulturalismu, které se vyvinuly v západních demokraciích. Zaprvé je to nová forma zmocnění domorodého obyvatelstva, jako jsou Maorové na Novém Zélandu, Aboriginové v Kanadě a Austrálii, původní Američané, Sámové ve Skandinávii či Inuité v Grónsku. Tyto nové modely multikulturního občanství pro domorodé obyvatele často zahrnují některé z těchto devíti strategií:

- 1) uznání práva k půdě;
- 2) uznání práva na samosprávu;
- 3) dodržování historických dohod a/nebo podepisování nových;
- 4) uznání kulturních práv na vlastní jazyk, práva lovu/rybolovu, práva na posvátná místa;
- 5) uznání zvykového práva;
- 6) záruka zastoupení / poradních funkcí v ústřední vládě;
- 7) ústavní nebo zákonné potvrzení odlišného statutu domorodého obyvatelstva;

8) podpora/ratifikace mezinárodních dohod o právech domorodých obyvatel;

9) podpůrné akce (tzv. pozitivní diskriminace).

Zadruhé existují nové typy autonomie a sdílení moci pro národnostní menšiny v rámci států, jako jsou například Baskové a Katalánci ve Španělsku, Vlámové a Valoni v Belgii, Skoti a Velšané v Británii, Quebečané v Kanadě, Němci v Jižním Tyrolsku, Švédi ve Finsku apod. Tyto nové formy multikulturního občanství pro národnostní menšiny většinou zahrnují kombinaci následujících šesti prvků:

1) federální nebo kvazifederální územní autonomie;

2) status úředního jazyka, ať už v regionu, nebo v celém státě;

3) záruka zastoupení v ústřední vládě nebo v rámci ústavního soudu;

4) veřejná finanční podpora univerzit/škol/médií v jazyce menšiny;

5) ústavní nebo parlamentní potvrzení „mnohonárodnosti“;

6) samostatná reprezentace na mezinárodní scéně, například možnost realizovat se v mezinárodních orgánech, podepisovat dohody nebo postavit vlastní olympijské družstvo.

A konečně vznikají nové formy multikulturního občanství pro skupiny imigrantů, které mohou zahrnovat kombinaci následujících osmi strategií:

1) ústavní, zákonné nebo parlamentní potvrzení multikulturalismu na ústřední a/nebo regionální a samosprávné úrovni;

2) přijetí multikulturalismu do rámce školních osnov;

3) zahrnutí etnického zastoupení a etnické ohleduplnosti do mandátu veřejných médií nebo do procesu udělování licence médiím;

4) výjimky z pravidel oblékání, ze zákonů o zavírání obchodů a restaurací v neděli atd., dané buďto zákonem, nebo rozhodnutím soudu;

5) povolení dvojího občanství;

6) finanční podpora etnických organizací, které podporují kulturní akce;

7) finanční podpora dvojjazyčného vzdělávání nebo instruktáže v mateřském jazyce;

8) podpůrné akce (tzv. pozitivní diskriminace) pro znevýhodněné skupiny imigrantů.

I když mezi těmito třemi typy multikulturalismu existují významné rozdíly, každý z nich je možno obhájit jako způsob překonání odkazů dřívějších hierarchií a vytváření spravedlivější demokratické společnosti, která žádnou z menšin nevyčleňuje.

Podle mého názoru tedy multikulturalismus znamená především snahu vytvořit nové modely demokratického občanství, založené na ideálech lidských práv, které by nahradily dřívější hrubé a nedemokratické vztahy založené na hierarchii a vyčlenění. Není třeba zdůrazňovat, že toto pojetí multikulturalismu coby zobčanštění se dramaticky liší od „3S“ pojetí multikulturalismu coby oslavy statických kulturních rozdílů. Zatímco pojetí „3S“ tvrdí, že multikulturalismus má zobrazovat a využívat rozdíly v kuchyni, oblečení a hudbě a nezabývat se tématy politické a ekonomické nerovnosti, pojetí zobčanštění tvrdí, že multikulturalismus má právě vytvářet nové občanské a politické vztahy, které by překonaly hluboce zakořeněné nerovnosti, přetrvávající dlouho po zrušení formální diskriminace.

Je zjevně velmi důležité rozhodnout, které z těchto dvou pojetí lépe odpovídá zkušenostem západních zemí s multikulturalismem. Nežli se rozhodneme, zda se rmoutit pádem multikulturalismu, nebo jej oslavovat, či nahradit multikulturalismus postmultikulturalismem, musíme si ujasnit, co přesně multikulturalismus byl. Už dříve jsem se pokusil podat detailnější vysvětlení svého pojetí, proto mi nyní dovolte pouze shrnout tři důvody, proč je pojetí „3S“ zavádějící.

Zaprvé tvrzení, že se multikulturalismus zabývá pouze nebo hlavně symbolickou a kulturní politikou, je postaveno na naprosto nesprávném pochopení skutečných strategií. Pokud se vrátíme ke třem dříve zmiňovaným seznamům strategií, je z nich na první pohled zřejmé, že slučují rozměr ekonomický, politický, společenský a kulturní. Vezměme si za příklad boj za právo domorodých obyvatel k půdě. I když znovunabytí kontroly nad tradičním územím je pro mnohé domorodé obyvatele nepochybně kulturně a nábožensky významným krokem, má také hluboký dopad ekonomický a politický. Půda tvoří materiální základ nejen pro ekonomické příležitosti, ale také pro politickou samosprávu. Nebo když zvážíme případ práva na vlastní jazyk pro národnostní menšiny. Přiznání statusu úředního jazyka menšině se částečně hodnotí jako druh symbolického „uznání“ dříve stigmatizovaného jazyka. Ale dává také ekonomickou a politickou moc menšinám, protože čím více je menšinový jazyk používán ve veřejných institucích, tím lepší přístup mají jeho uživatelé k výhodnějšímu zaměstnání a mohou se také zapojit do procesu rozhodování. Politický a ekonomický rozměr multikulturalistického boje domorodého obyvatelstva a národnostních menšin je naprosto

evidentní: mohou totiž ovlivnit restrukturalizaci státních institucí, včetně nového rozdělení politického ovládnání důležitých veřejných a přírodních zdrojů.

Pojetí multikulturalismu jako apolitické oslavy etnických lidových zvyků je tedy věrohodné pouze ve vztahu ke skupinám imigrantů. A zobrazování kuchyně, oděvů a hudby je skutečně často nejviditelnějším projevem „multikulturalismu“ ve školách a médiích. Proto nás nepřekvapí, že když postmultikulturalisté pojednávají o multikulturalismu, téměř vždy přehlídí témata související s domorodými obyvateli a národnostními menšinami a zaměřují se pouze na případy skupin imigrantů, kde je pojetí „3S“ nejméně věrohodné.

Avšak ani v tomto kontextu nemůžeme při zpětném pohledu na osm multikulturních strategií přijímaných ve vztahu ke skupinám imigrantů nevidět, že zahrnují také spletitou směsici ekonomických, politických a kulturních prvků. Imigranti mají (oprávněně) zájem na zpochybnění historické stigmatizace své kultury. Imigrantský multikulturalismus však také zahrnuje strategie, které se zabývají především přístupem k politické moci a k ekonomickým příležitostem, jako například strategie podpůrných akcí (neboli pozitivní diskriminace), mechanismus politické konzultace, finanční podpora pro etnické organizace nebo snadnější přístup k dosažení občanství.

Všechny tři známé druhy multikulturalismu (pro domorodé obyvatelstvo, národnostní menšiny a skupiny imigrantů) tedy kombinují kulturní uznání, ekonomické přerozdělování a politickou angažovanost. V tomto ohledu je tedy postmultikulturalistická kritika daleko od pravdy, když tvrdí, že multikulturalismus přehlídí ekonomické a politické nerovnosti

Zadruhé, tvrzení postmultikulturalistů, že multikulturalismus přehlídí význam všeobecných lidských práv, je stejně nemístné. Jak jsme si již ukázali, je sám multikulturalismus naopak hnutím založeným na dodržování lidských práv, inspirovaným a ohraničeným principy všeobecných lidských práv a liberálně-demokratické ústavnosti. Jeho cílem je oponovat tradičním etnickým a rasovým hierarchiím, které zdiskreditovala poválečná revoluce za lidská práva. Chápejme tedy multikulturalismus jako hnutí za zobčanštění, které neprojevuje podporu ani toleranci těm neliberálním kulturním zvykům menšin, které byly samy zdiskreditovány touto revolucí za lidská práva. Tytéž důvody, založené na lidských právech, pro které schvalujeme multikulturalismus jako zobčanštění, platí také pro zavržení kulturních zvyků, které porušují lidská práva. Tento proces také můžeme sledovat v západních demokraciích. Všechny země, které přijaly politiku multikulturalismu, ji koncepčně a institucionálně provázaly s obecnějšími zákony o lidských právech a podřídily ji překlenujícím principům liberálně-demokratického ústavního pořádku. Žádná ze západních demokracií

neuděluje skupinám imigrantů výjimky z ústavních zákonů o lidských právech, aby mohly praktikovat například nucené sňatky, kriminalizaci odpadlictví od víry nebo ženskou obřízku. Také v tomto případě postmultikulturalistický požadavek, aby lidská práva byla důležitější než uznání kulturních tradic, pouze znovu prosazuje něco, co bylo nedílnou součástí teorie i praxe multikulturalismu.

Také to znovu poukazuje na nedostatky postmultikulturalistického tvrzení, že multikulturalismus přehlídí, nebo dokonce popírá realitu kulturních změn. Multikulturalismus v pojetí zobčanštění je naopak hluboce (a záměrně) transformativním hnutím nejen pro menšiny, ale také pro většiny. Nejen dominantní skupiny, ale i ty historicky podřízené se musí zapojit to nových postupů, navazovat nové vztahy a osvojovat si nové praktiky.

